

537). Ovi su prilozi vrijedna pomoć za kretanje kroz knjigu. Sadrže obilje podataka o povijesti Lindara i njegovih stanovnika te će biti od velike koristi onima koji proučavaju svoja obiteljska stabla, a neke će možda i ponukati na njihovu izradu te istraživanje vlastite obiteljske povijesti. Vlahovljevi su prilozi važan i nezaobilazan početak za istraživanja stanovništva i demografskih kretanja Lindarštine krajem 16. i u 17. stoljeću.

Na kraju knjige su „Korišteni izvori i literatura“ (538-540) te sažeci na hrvatskom (541-542), engleskom (543-544) i talijanskom jeziku (545-547). Glavni je urednik ovoga sveska Ivan Jurković, a recenzirali su ga Anđelko Badurina i Josip Bratulić.

Dražen Vlahov gotovo dva desetljeća s nesvakidašnjim entuzijazmom otkriva istarsku glagoljsku baštinu te se stoga nadamo skoroj mogućnosti da zavirimo u njegove nove objave zapisa popova glagoljaša.

Danijela Doblanić

Alojz Štoković, *Crnogorsko nasljeđe u Istri. Peroj – nove spoznaje oko doseljavanja i udomljavanja Crnogoraca 1657. – 1816.*, Osijek – Podgorica: Crnogorsko kulturno društvo Montenegro-Montenegrina, Osijek / Hrvatsko-crnogorsko društvo prijateljstva Croatica-Montenegrina, Osijek / Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012., 309 str.

Alojz Štoković po obrazovanju je klasičar, a po vokaciji povjesničar. Od 1980. zaposlen je u Zavodu za povijesne i društvene znanosti HAZU-a u Rijeci, Područnoj jedinici u Puli. Bavi se proučavanjem socijalne, gospodarske i političke povijesti na istarskom poluotoku od 16. do 19. stoljeća, navlastito poviješću konfesionalnih zajednica u geografskom trokutu Trst – Rijeka – Pula. Predsjednik je fažanskoga ogranka Matice hrvatske, član uredništva *Vjesnika istarskog arhiva* i predsjednik Hrvatsko-crnogorskoga društva prijateljstva (Croatica-Montenegrina).

Knjiga *Crnogorsko nasljeđe u Istri* započinje prolegomenom istoimenoga naslova iz pera njezina urednika Milorada Nikčevića, ujedno i mentora Štokovićeva doktorskoga rada. Riječ je, dakle, u osnovi o prerađenoj doktorskoj radnji. Rukopis su recenzirali Slaven Bertoša, Juraj Kolarić i Radoslav Rot-

ković. Suizdavači su Matica hrvatska – ogranak Fažana, Državni arhiv u Pazinu i Državni arhiv u Rijeci.

Strukturalno gledano, iza uvodnika slijedi 11 glava, a svaka je od njih podijeljena na zasebna poglavlja. U prvoj glavi (19–32) Štoković piše općenito o naselju Peroj, njegovom neposrednom okruženju i posebnostima. Potom kroz desetak stranica obrađuje načelna pitanja okolnosti što su prethodile crnogorskom doseljavanju u Peroj, a to su svakako traumatične životne okolnosti matičnoga zavičaja koje su poslužile kao povod iseljavanju iz njega, kako je to bilo i s grčkim obiteljima koje su prethodile Crnogorcima u naseljavanju Pule i Peroja. Ova je glava zaokružena osvrtom na dva svećenika: Mihajla Ljubotinu i Miha Brajkovića, koji su predvodili pristiglu skupinu 1657. godine.

U drugoj glavi (35–45) naslovljenoj „Perojska povelja – isprava kao izvor za proučavanje povijesti naseljavanja i udomljavanja pravoslavnih Crnogoraca u Istru“ autor raščlanjuje tzv. Perojsku povelju, tj. *atto di investitura*, kako je nazvana u hrvatskoj i talijanskoj literaturi, a koja je izvan svake sumnje ključno vrelo za proučavanje povijesti naseljavanja i udomljavanja pravoslavnih Crnogoraca u Istru. Riječ je o građansko-pravnom dokumentu nastalom 1657., koji je i inače najvažnija isprava u novovjekovnoj povijesti Peroja. Osvrćući se na povijest rukovanja tim arhivskim dokumentom, autor ističe kako je po prvi put objavljena 1852. u Kandlerovoj *L'Istriji*. Pozornost pridaje, posve opravdano, i zadnjem župniku katoličke župe sv. Stjepana u Peroju Antonu Fiorantiju. Kako se i moglo očekivati, sam kraj ove glave rezerviran je za prijepis originala *in extenso* te prijevod povelje na suvremeni hrvatski jezik.

U trećoj glavi (49–80) Štoković još detaljnije raščlanjuje Perojsku povelju ukazujući na njezine pojedinačne (Mihajlo Ljubotina, Miho Brajković) i skupne aktere (Albanci, pet obitelji iz Crne Gore) te posebno na Francesca Consolicha, njezinoga prepisivača iz 1787., pri čemu ističe osam mogućih zaključaka. Tako piše da su svi doseljenici spomenuti u Povelji iz Crne Gore, pri čemu su pripadnici pet obitelji koje je doveo svećenik Ljubotina zasigurno etnički Crnogorci. Te su doseljene crnogorske obitelji pripadale grčkoistočnjačkom obredu Srpske pravoslavne crkve u Peći, dok su albanske obitelji, koje su također došle iz Crne Gore, bile katoličke vjeroispovijesti i nisu ostavile posebna traga u Peroju. Crnogorski pravoslavci bili su upućeni na grčkopравoslavnu župu sv. Nikole u Puli sve do 1784., kada je osnovana

pravoslavna Parohija sv. Spiridona, a perojski katolici su neovisno o novodoseljenim pravoslavicima nastavili živjeti u Peroju u katoličkoj župi sv. Stjepana sa svojim svećenikom.

U četvrtoj glavi (83-119) autor piše o pravoslavnoj baštini na prostoru Puljštine i u Veneciji prije dolaska Crnogoraca u Peroj. Potom ukazuje na konfesionalni status „grčkih shizmatika“ na cijelom području *Serenissime* i na njihov položaj nakon promjena političkih granica na Sredozemlju. Treći organizirani pokušaj naseljavanja većega broja pravoslavnih obitelji – s Cipra u Pulu i njezinu okolicu u drugoj polovici 16. st. – Štoković prikazuje u zasebnom poglavlju. Za proučavatelje povijesti konfesionalnih odnosa na širem venecijanskom prostoru znakovita je molba pulskih Grka upućena 1580. veronskom biskupu Augustinu Valieru, inače apostolskom vizitatoru, za vrijeme njegova boravka u Puli. Tu molbu autor donosi cjelovito u prijepisu zajedno s vizitatorovim odgovorom. Jedina korist od susreta predstavnika ciparskih Grka s Valierom, prema autoru, vizitatorovo je obećanje da će osobno poslati pismo u Rim kako bi se u grčkom sjemeništu pronašao prikladan kandidat za njihovog dušebrižnika u Puli.

Pravoslavna skupina u Peroju nije i prva skupina Crnogoraca koja se tijekom 16. i 17. st. naselila u Istri. Takvih primjera bilo je prije i poslije perojskoga slučaja, kako po cijeloj Istri, tako i u neposrednom susjedstvu Peroja – u Vodnjanu, Balama, Fažani i na Poreštini. U petoj se glavi, „Crnogorske obitelji 20 godina nakon doseljenja (1677.)“ (123-132), Štoković usredotočio na perojske Crnogorce u susjednom kaštelu Vodnjanu. Ondje pratimo djelatnost i hijerarhijski uspon Domenika Pastrovichija u crkvi zbornoga kaptola Vodnjan, zacijelo došljaka iz kotorske ili barske biskupije inkardiniranoga u pulsku te raspoređenoga kao duhovnika novopridošlih doseljenika. Pastrovichio je, prema autoru, jasan primjer uspješne akulturacije, čak potpune integracije u relativno kratkom vremenu.

Nakon 1657., ključna je godina za crnogorske useljenike u Peroj bila 1677. jer je tada bio promijenjen njihov građanski status. Trebali su nakon dvadeset godina proživljenih u statusu *habitantes nuovi* automatizmom postati *habitantes vecchi*, što će reći da su u svim građanskim pravima i obvezama trebali biti izjednačeni sa starosjediocima. U tom smislu značajno je nekoliko zapisnika koje je sačinio pulski bilježnik Nicolò Lombardo u srpnju 1677., a koji su nastali na seoskoj skupštini. Tom prilikom, kako se tema razvija u šestoj glavi studije (135-153), trebalo se riješiti imovinsko pitanje,

tj. pravo korištenja zemlje kojom su se do tada služili. Tekst zapisnika donešen je *in extenso* u prijepisu *ad litteram* i u prijevodu. Potom autor raščlanjuje spomenute zapisnike ukazujući na njihove glavne točke ističući popis prvih doseljenika u Peroju na koji nailazimo u drugom bilježničkom upisu.

U sedmoj glavi (157-180) Štoković naglašeno ulazi u područje historijske demografije temeljeći analizu na matičnim knjigama pravoslavne župe svetoga Spiridona u Peroju. I matična knjiga krštenih i matična knjiga umrlih počele su se pisati 1784., kada se perojska pravoslavna zajednica, formalno kao kapelanija, izdvojila od grčke pravoslavne župe svetoga Nikole u Puli. Tada je, dakle, nakon punih 127 godina, došlo do formalnoga prekida grčko-crnogorskoga zajedništva u Istri i, kako tvrdi autor, dogodio se „sveti čin osnivanja župe, formalno kapelanije“. Jedno poglavlje posvećuje dosadašnjim historiografskim i publicističkim dvojbama oko godine i načina osnutka župe sv. Spiridona, kao i gašenju katoličke župe sv. Stjepana, nakon čega ide u raščlambu perojskih matičnih knjiga.

Autor u osmoj glavi (183-207) naslovljenoj „Crnogorski jezik i njegova norma u kontekstu romanskog prostora (stoljetna borba za pravo na uporabu liturgijskog jezika)“ postavlja posve očekivano i ključno pitanje: što je tih pet obitelji držalo na okupu i kako to da se nisu asimilirale u prvih desetak godina od svojega dolaska. Napomenuo bih da je pitanje očuvanja identiteta ključno s obzirom na činjenicu da je perojska zajednica i danas jedina crnogorska enklava u Republici Hrvatskoj. Njegov odgovor ide u smjeru isticanja visoke razine svijesti i osjećaja etničke pripadnosti kod Perojaca, jezika kojim se služe, egzistencijalnih pitanja i, na samome kraju, ali ništa manje bitno, Crkve.

I deveta glava („Perojski govor u fokusu jezikoslovaca“, 211-230) ima zadatak upoznati čitatelja s perojskim govorom, ali ovoga puta iz očišta jezikoslovne struke. Autor tako predstavlja sve istraživače perojskoga govora stavljajući naglasak na rječnik Josipa Ribarića. Ovaj je zaslužni istarski jezikoslovac 1949. mjesec dana boravio na terenskom istraživanju u Peroju, gdje je prikupio 72 strojopisne stranice leksičkih jedinica. U završnom dijelu ove glave autor donosi primjere iz spomenutoga *Rječnika* perojskoga govora.

I predzadnja, deseta glava („Priče, pjesme i običaji iz Peroja Maje Bošković-Stulli“, 233-245) izlazi iz okvira historiografije. U njoj etnojezičnu sliku Perojaca autor dopunjuje istraživanjima folklorističke građe nedavno preminule vrsne izučavateljice usmene i narodne književnosti Maje Boško-

vić-Stulli. Donosi neke karakteristične primjere koji Perojce preko jezične matrice povezuju s crnogorskim tлом te ukazuje u kolikoj se mjeri podudaraju na sadržajno-tematskoj i žanrovskoj osnovici s folklornom građom koju je prikupio Josip Ribarić nekoliko godina prije no što je to učinila Bošković-Stulli.

Na samome kraju, u jedanaestoj je glavi (249-276) podastrt popis konzultirane i korištene literature i izvora. Kao arhivist i predstavnik jednoga od sunakladnika ove knjige posebno držim važnim istaknuti da je autor temeljio svoja zapažanja i zaključke na izvornom, neobjavljenom arhivskom gradivu. Najviše je istraživao u Državnom arhivu u Pazinu i to na arhivskoj zbirci Matične knjige iz Peroja, Poreča i Bala, na fondovima pulskih i porečkih bilježnika, fondu pulskoga kaptola te fondu katastarskih mapa. Osim pazinskoga arhiva obišao je i Državni arhiv u Rijeci, potom pismohrane župa u Fažani i Vodnjanu. Od inozemnoga arhivskog gradiva istraživao je na fondovima Archivio di Stato di Trieste te Archivio Segreto Vaticano.

Knjiga Alojza Štokovića nastala je kao rezultat rada unutar pulske Područne jedinice Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Rijeci, gdje je autor istaknuti znanstvenik s područjem istraživanja ranoga novog vijeka zapadne Hrvatske s naglaskom na Istru u njezinim povijesnim, društvenim i religioznim gibanjima.

Riječ je ne samo o historiografskom znanstvenom radu nego i širem od toga, i to zahvaljujući posljednjim poglavljima u kojima se ne samo dotiče, već i akribično predstavlja jezikoslovni i narodno-književni baštinski korpus Perojaca. Ova čitko pisana i znanstveno utemeljena monografija može poslužiti kao obrazac za obrađivanje sličnih tematika u hrvatskoj historiografiji.

Elvis Orbančić

Slaven Bertoša, *Migracije prema Puli. Primjer austrijske Istre u novom vijeku*, Pazin: Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Državni arhiv u Pazinu, 2012., 176 str.

Kao i veći dio pozamašnjoga znanstvenog opusa pulskoga povjesničara Slavena Bertoše, njegova nova monografija povezana je s izučavanjem demografske povijesti zavičaja, utemeljenom prvenstveno na iscrpnom uvidu u